

Yaşadıkça Eğitim

MART / NİSAN 1991

SAYI: 15

5000 TL (KDV DAHİL)

Okuma Alışkanlığı

Eğitimde Bilgisayar

Not Tutma

Eşlerin Tartışması

Arkadaş Edinme

Ritmik Hareket Alışkanlığı

ÖZEL KÜLTÜR ANA OKULU

Kültür'lü olmak için yeni bir şans...

ÖZEL KÜLTÜR KOLEJİ ANAOKULU

HAZNEDAR, BAĞÇELİEVLER Tel: 554 66 51 / 584 17 13

ÖZEL KÜLTÜR ANAOKULU

HAZNEDAR,
ŞEVKET DAĞ SOK. NO: 16
BAĞÇELİEVLER/İST.
TEL: 554 66 51 - 584 17 13

ÖZEL KÜLTÜR İLKOKULU

İNCİRLİ YOLBAŞI SOK.,
BAKIRKÖY/İST.
TEL: 583 97 36 - 583 86 19
583 64 17 - 561 26 63/64

ÖZEL KÜLTÜR LİSESİ

ATAKÖY 9.-10. KISIM
ATAKÖY/İST.
TEL: 559 04 88 - 559 04 94
559 43 94 - 560 01 18
560 00 63

YAYINCIDAN OKURA

Değerli Okuyucular,

Dergimizin iki ayda bir düzenli olarak yayınlanmaya başlaması, umduğumuz gibi, yeni ilgilerin doğmasına yol açtı. Okuyuculardan gelenlerin yanı sıra, yazarlardan ve akademik çevrelerden gelen yazıların çoğalması, bizim için kıvanç verici bir gösterge oldu. Bunun böyle sürmesi en büyük dileğimizdir.

Eğitim alanında yazı yazmak iki kez eğitimci olmayı gerektiriyor. Eğitimle akademik düzeyde ilgilenmek ve bu alanda bilgi üretmek işin bir yönü ise, üretilen bilgiyi okuyucuyu eğitecek bir biçimde sunmak da işin öteki yüzüdür. Eğitim alanındaki yeni gelişmeler, bugüne kadar yalnızca akademik çevrelerin ve eğitim kurumlarındaki yöneticilerin ilgileriyle sınırlı kalıyordu. Bu nedenle de eğitim yazıları genellikle kuramsal bir düzeyde ve biçimde oluyordu.

Ancak aile ortamının yurdumuzda da giderek demokratikleşmesi, aydın ana-babaların sayıca artışı, eğitimi daha yaygın bir konu olarak gündeme getirmiştir.

Yaşadıkça Eğitim dergisi, böyle bir ortamda, bilimsel olanı yaygın kılma görevini yüklenmiştir. Bu görevi, bilimsellikten uzaklaşmadan ama yaygınlaşma amacını da göz ardı etmeden yürütmeye çalışmaktadır.

Daha güzel ve mutlu günler dileğiyle.

Sahibi Kültür Hizmetleri Ltd. Şti. Adına Fahrettin AKINGÜÇ	Dizgi Önder KARÇIĞA	Baskı ve Cilt Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ. Halkalı - İST.
Genel Yayın Koordinatörü Ömür CANDAŞ	Pikaj Zafer UZUNTÜRK	Yapım - Yönetim YA/BA YAYINLARI Eski Londra Asfaltı ,19 Şirinevler - İSTANBUL Tel : 551 52 03 - 551 52 04 Telex : KULT TR 28 837
Yazı İşleri Müdürü Bahar AKINGÜÇ	Montaj Şefika KARÇIĞA	
Yayın Yönetmeni İlhami FINDIKÇI	Tire Film Göksu Grafik	Abone Koşulları Yıllık (6 sayı) 25 000 TL Abone ücretleri için : Yapı Kredi Bankası Bakırköy Şubesi H.No: 2888 Yaşadıkça Eğitim ya da Posta Çeki H. No: 475 009
Yayın Yardımcısı Gülray DOKUZOGUZ	Renk Ayırımı Renk Grafik	
Teknik Yönetmen Kudret GÜVENÇ	Fotoğraflar Temel YİRMİBEŞ ve ARTLINK	
	Kapak Fotoğrafı ARTLINK	

İÇİNDEKİLER

Okuma Alışkanlığı 5 Araş. Gör. Bülent YILMAZ

Kişinin bireyleşmesi ve içinde yer aldığı toplumda sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, en başta okuma gücü kazanmasına bağlıdır.

Öğrenme Sürecinde Not Tutmanın Rolü 15

Doç. Dr. Münire ERDEN
'Not tutma'nın, bilgilerin yazılı olarak depolanması, dikkat çekme, öğrenme için çabayı artırma ve bilgilerin uzun süreli belleğe kodlanması gibi çeşitli işlevleri vardır.

Bir Sorunumuz Var 24

Anne-Baba Arasındaki Tartışmalar Nasıl Olmalı? 25
Greta WALKER

Eşlerin hem kafaca hem de kalben bir araya gelmeleri, aralarındaki farklılıkları uyuşturmalarını sağlayabilir.

Eğitimde Bilgisayar: Yararları ve Yetersizlikleri 11

Doç. Dr. Ali BAYKAL
Bir ölçüde aranan ilk nitelik güvenilirliktir. Bilgisayar ölçme güvenilirliğinin sağlanmasında ve saptanmasında her alanda olduğu gibi eğitimde de önemli gelişmeler getirmiştir.

Çocuklar Nasıl Arkadaş Edilir? 18

Arkadaşlık yaşantısı, çocuğa dünyadaki yaşam konusunda küçük bir örnek sunar. Çocukluk dönemindeki arkadaşlıkları, çocuk için, en az 'anne-baba ve çocuk' ilişkisi kadar önemlidir.

Ritmik Hareket Alışkanlıkları 28

H. BAKWIN
R.M. BAKWIN

Ritmik hareketler çocuklarda oldukça dikkat çekici ve can sıkıcı olabilir.

Ritmik hareket alışkanlıklarının başladığı en yaygın dönem, bebeğin bir gelişim devresinden diğerine geçeceği dönemdir.

Okuma Alışkanlığı

Araş. Gör. Bülent YILMAZ

Kişinin bireyleşmesi ve içinde yer aldığı toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, en başta okuma gücü kazanmasına bağlıdır.

Toplumsal yaşamda önemini koruyan ve giderek boyutlanan çeşitli olgular vardır. Bu olguların en önemlilerinden biri de 'okuma alışkanlığı'dır. 'Okuma alışkanlığı'nın önemli bir olgu olduğunun göstergeleri ve nedenleri şunlardır:

✓Bireysel ve toplumsal gelişmişliğin canlı ölçütlerinden biri olma özelliğini, günümüzde de sürdürmektedir.

✓Dünyada teknolojik değişimi,bugün ulaştığı noktaya yönlendiren bir gelişme etkenidir.

✓Dünyadaki teknolojik değişimde büyük pay sahibi ülkelerde, okuma alışkanlığı, gözardı edilmemesi gereken bir sorun olarak ele alınmaktadır.

✓Bilgisayar teknolojisinde öne çıkarılan gelişmelerin yarattığı toz-duman içinde de, okuma alışkanlığının toplum için önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

✓Okuma alışkanlığı, ülkemiz açısından daha da can alıcı konumda bir sorundur. Hepimiz, şimdi bu sorundan ötürü kendimizi daha çok sorumlu hissetmekteyiz.

✓Bilgisayar teknolojisi gibi yeni teknolojilerin bir başka adlandırılması 'görsel kültür'dür. Görsel kültüre sağlıklı geçiş, toplumumuzda hâlâ varolan sözel kültür üzerinde, yazılı kültürü egemen kılmakla olabilecektir. Kuşkusuz, doğru ve eksiksiz bir 'yazılı kültür'den söz edilmektedir. Okuma alışkanlığı, sözü edilen biçimdeki yazılı kültürün temellerinden birisidir.

✓Okuma alışkanlığını içeren bir yazılı kültürü toplumumuza yerleştirmeden kazanılacak görsel kültür, toplumsal gelişmedeki çarpıklığın artması neden olan etkenlerden biridir. Bu biçimde çarpık-olumsuz değişimler kültürel yozlaşma anlamına gelmektedir. Yukarıda, 'okuma alışkanlığı

Bülent YILMAZ

1985 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nü bitirdi. 1987-1988 yılları arasında Gazi Üniversitesi Kütüphanesi'nde Uzman olarak çalıştı. 1988-1990 yılları arasında Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi Yönetim Kurulu üyesi olarak görev aldı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde "Okuma Alışkanlığı" konusunda Yüksek Lisans yaptı. Halen aynı bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve doktora öğrenimini sürdürmektedir.

ğının ne denli önemli 'bir toplumsal olgu' olduğunu vurgulamaya çalıştık. Şimdi konuyu kuramsal çerçevesi ile aktarmak istiyoruz.

Okuma alışkanlığı olgusunun içerdği bazı temel kavramlar şunlardır:

✓**Okuma Olgusu:** Her kavram gibi okuma kavramı da toplumdan topluma ve zaman içinde değişmektedir. Bu değişme sürecinde de yeni biçimler almaktadır. Okuma, genel olarak şöyle tanımlanır:

"Ruhsal bir çalışma sistemi ile harekete geçirilmiş ve okuyucu amaçlarıyla bir düzen içinde bütünleştirilen, karmaşık bir hiyerarşinin birbirine geçişiyle oluşan, birtakım alt faktörler tarafından desteklenen, simgesel anlamlandırmanın görsel-işitsel-söze dayalı işlem becerisidir." (Bkz. Robeck 1974: 34)

✓**Okuryazarlık:** Okuryazarlık okur ve yazar olma durumu olarak tanımlanır. Bu konuda UNESCO'nun yaklaşımı şöyledir:

"Bütün yaşam etkinliklerindeki uğraşısını kolaylaştırmada gereksinim duyduğu bilgi ve becerileri kazanmasını, bu bilgi ve becerileri kendisinin ve toplumun gelişiminde sürekli kullanmasını olası kılan okuma, yazma ve aritmetikte hünerli kişiye okuryazar" denir. (Bkz. Lyman 1973: 6)

✓**İşlevsel Okuryazarlık:** Uygarlığın gelişmesine koşut olarak "okuryazar" ve "okuryazarlık" terimlerinin günümüzde yerini, giderek "işlevsel okuryazar" ve "işlevsel okuryazarlık" terimlerine bıraktığı görülmektedir. İlk kez 1956 yılında UNESCO Uluslararası Okuma Araştırmaları toplantısında kullanılan kavram, kişinin adını okuyup yazmanın ötesinde, okuma ve yazmada daha yüksek düzeyde bir yeterliliği ifade etmektedir. Okuma konusunda daha gerçekçi ölçütlerin ortaya konmasıyla kabul görmeye başlayan kavram, yaşamla içiçe, yönlendirici, çözümleyici, dinamik, geliştirici, esnek, sosyo-ekonomik gelişme programlarıyla bağlantılı niteliklere sahip olması nedeniyle bireyin günlük yaşamda karşılaştığı

Okuma, sosyo-ekonomik gelişme programlarıyla bağlantılı niteliklere sahip olması nedeniyle bireyin günlük yaşamda karşılaştığı güçlük ve sorunları aşmada büyük önem taşımaktadır.

güçlük ve sorunları aşmada büyük önem taşımaktadır. İşlevsel okuryazar, "okuma" ile "içinde bulunduğu kültür ve toplumda, güncel yaşamın pratik gereksinimlerini karşılayan kişiyi anlatır. (1)

Kısaca, 'işlevsel okuryazar'ı, adını-soyadını yazmanın ötesinde, "bütün yaşam etkinliklerinde başarılı olmayı olanaklı kılan bilgi ve becerilere sahip ve okuryazarlığa, içinde bulunduğu toplumda etkili olabilmek için gereksinim duyan birey" olarak tanımlayabiliriz. Aynı biçimde, "işlevsel okuryazarlık"da, "bireyin bütün yaşam etkinliklerinde başarılı olması için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmasına olanak sağlayan okuryazarlık" olarak tanımlanabilir.

Uluslararası literatürde "okuma" olgusu okuryazar-işlevsel okuryazar biçiminde bir ayırım temelinde açıklanır. Bu açıklama yanısıra, okuma olgusunu "üç basamak" kavramı çerçevesinde de ele almak mümkündür. Okuma olgusunun 'üç basamağı' şunlardır:

Birinci basamak; bir tür simge olan harfler arasındaki çeşitli şifre ve koordinasyonları çözme becerisidir. Bu, bireyin adını-soyadını yazıp okumasını ifade eder. Bir anlamıyla da bu basamağa "temel okuryazarlık" denebilir. Tek başına fazla bir değer taşımaz. Ancak diğer basamaklara geçişte önkoşul niteliğindedir.

İkinci basamak; temel okuryazarlığın yaşam boyu, sürekli ve düzenli bir alışkanlığa dönüştürülmesidir. Eğer temel okuryazarlık, 'sürekli ve düzenli' alışkanlığa dönüştürülemezse kaybolacaktır.

Üçüncü basamak; okuma alışkanlığına "irdeleyici okuma" veya "eleştirel okuma" yönseme kazandırmaktır. Bu yönseme ile düşünce, duyarlık geliştirebilecek ve eleştirel bir biçim alabilecektir. (Bkz. Özdemir, t.y.: 16)

(1) **Encyclopedia Americana.** Int. ed. Vol. 23. Danbury, 1979. s. 248.

**Bireyin,
adını-soyadını yazıp
okuması, "temel
okuryazarlık"
basamağıdır.
Bu basamak
'sürekli ve düzenli'
alışkanlığa
dönüştürülmezse
kaybolur.**

**Kişinin
bireyleşmesiyle ve
içinde yer aldığı
toplumla sağlıklı
ilişkiler
kurabilmesi,
en başta
okuma gücü
kazanmasına
bağlıdır.**

✓**Okuyucu:** Sürekli ve düzenli olarak okuyan, okuma alışkanlığına sahip bireyi ifade eder. Okuyucuları, eriştiği okuma alışkanlığı düzeyine göre gruplandırmak, konunun irdelenmesinde kolaylık sağlayıcı bir yöntemdir. Ayrıca daha geniş bir bakış açısı kazandırmaktır. Okuyucu grupları şunlardır:

Çok okuyan okuyucu: Bir yılda 21 ve daha fazla kitap okuyan okuyuculara denir.

Orta düzeyde okuyan okuyucu: Bir yılda 3 ile 20 arasında kitap okuyan kişidir.

Az okuyan okuyucu: Bir yılda 1 ile 5 kitap okuyan kişidir.

Okuyucu olmayan: Hiç kitap okumayan kişidir. (A.L.A. 1978: 3)

✓**Okumanın Önemi ve İşlevi:** Gelişmiş ülkeler okuma alışkanlığı olgusunu, sorun olarak dikkate almışlardır. Özenli bir çalışma biçimi ile de ciddi ve hızlı çözüme ulaşabilmişlerdir. Bu tür olumlu ve hızlı çözümleyici çalışmalar, okumanın toplumsal önemini ortaya koymaktadır.

Uzmanlar okuma ile ekonomik gelişme; güç; suç; okuldan ayrılma; işinde başarılı olmama arasında çeşitli korelasyonların (bağlılaşımın) varlığından söz etmektedirler. "Ekonomik gelişme için, bir ülke nüfusunun en az % 40'ının okuryazar olması gerektiği hesaplanmaktadır.⁽¹⁾ Bugün en azından bir sürücü belgesi almak, telefon rehberini kullanabilmek, gönderilen bir duyuruyu anlayabilmek için okumaya gereksinmemiz vardır. Okuma toplumsal yaşamın temel gerekliliklerinden biri durumundadır. Bireyin entellektüel gelişiminin temeli olan okuma, teknolojinin damgasını vurduğu çağımızda toplumsal bir güç niteliğine bürünmüştür. Kişinin bireyleşmesi ve içinde yer aldığı toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi en başta okuma gücü kazanmasına bağlıdır. Bireyin anlama gücünü geliştiren, bilgi dağarcığını zenginleştiren okuma, öğrenmenin de temel aracıdır. Okuma ile değişimin bilincine varabilen bireyin doğru seçim yapmasının, bir ülkede demokratik yapının yaşatılmasında da önemli bir yeri vardır.

(1) **Encyclopedia Americana.** Int. ed. Vol. 23. Danbury, 1979. s. 248.

Okuma; bireysel düzlemde gelişmiş bir kişiliğin toplumsal düzlemde ise verimli bir ekonomi, demokratik bir yapı ve sağlıklı bir toplumun en önemli koşul ve güvencelerinden birisidir.

Kısaca, okuma bireysel düzlemde gelişmiş bir kişiliğin toplumsal düzlemde ise, verimli bir ekonomi, demokratik bir yapı ve sağlıklı bir toplumun en önemli koşul ve güvencelerinden birisidir.

✓Okuma Aışkanlığı: Okuma alışkanlığı, temel okuryazarlıktan sonra gelen aşama olarak kabul edilir. Okuma alışkanlığı okuma eyleminin, yaşamboyu sürekli ve düzenli bir biçimde gerçekleştirilmesidir. Bunun gerçekleşmesi için, kişi, bu eylemi bir gereksinme olarak algılamalıdır. Bu algılamasapta, kişinin bu alışkanlığı yaşamının her döneminde kazanıp, geliştirilebileceği gerçeğini dile getirmektedir.

Toplumsal, ekonomik, kültürel, ruhsal vb. pek çok boyuta sahip okuma alışkanlığının kazanılması için en uygun dönem, kuşkusuz, çocukluk ve gençlik dönemidir. Birey için, kişilik oluşumuna ve yaşama ilişkin ilk deneyimlerin yaşandığı, algılama ve etkilenmenin en yoğun olduğu dönem; çocukluk dönemidir. Gençlik dönemi ise, birey için bedensel ve ruhsal gelişmenin hızlandığı ve 'yetişkin' olarak yaşamaya hazırlık dönemidir. Kısaca önemine değinilen bu dönemler, okuma alışkanlığının yaratılması yönünde birbirini izleyen ya da bütünleyen dönemlerdir. Ancak, aile ya da ana-baba-çocuk etkileşimi yönünden bazı farklılıklar taşımaktadır. Çocukluk döneminde en belirleyici rol ve etki aileden (ana-babadan) gelmektedir.

"F. Almanya'da yapılan son araştırmalara göre ana-babalar çocuklarının okumasını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedirler. Okuma alışkanlığını kazanmış ana-baba çocuğuna, önce masal, öykü okuyarak; kitap hediye ederek; kitapçıları gezdirerek; kütüphaneye götürüp göndererek; sürekli ve çok okuyan okuyucu olarak; okumasını çocuğuna önererek okuma alışkanlığını kazandırabilmektedir. Ana-baba böylesine olumlu yönlendirici ya da etkileyici olabileceği gibi, olumsuz etkileyici de olabilirler. Çocuğu çeşitli davranışları ile okumadan soğutarak, okuma alışkanlığının kazanılmasına bilinçsiz engel olabilmektedirler. (Bkz. Sağlamtunç 1989: 11-12).

Gençlik dönemi ile okuma alışkanlığı arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek için, 'gençlik çağı'nın özelliklerini açıklamak, tanımlamak gerekmektedir. Bu konunun uzmanlarından Özcan Köknel (1979), gençlik dönemini, fizyolojik bir gelişme ve olgunlaşma dönemi olarak tanımlanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ise gençlik dönemini hizmet götüreceği bir grup olarak ele almakta ve yaş sınırları ile belirginlik kazandırmaktadır. MEB gençlik dönemini şöyle tanımlamak-

Toplumsal, ekonomik, kültürel, ruhsal vb. pek çok boyuta sahip okuma alışkanlığının kazanılması için en uygun dönem; çocukluk ve gençlik dönemidir.

Birey, toplum tarafından yönlendirilip, desteklendiğinde, okumak; kişiliğinin sınırlarını genişletme, toplumda önemli bir rol oynama ve toplum ile ilişki kurabilme veya ilişkisini sürdürdürebilmeye yönlendiren bir yöntem sayılır.

KAYNAKÇA

1. American Library Association. **Book Reading and Library Usage: A Study of Habits and Perceptions.** New Jersey, Gallup, 1978.
2. Devlet Planlama Teşkilatı. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1988 Yılı Programı.** Ankara, DPT, 1988.
3. **Encyclopedia Americana.** Int. ed. Vol. 23. Danbury, 1979.
4. Köknel, Özcan. **Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları.** İstanbul, Cem Yayınevi, 1979.
5. Lyman, Helen Huguenor. **Library Materials in Service to the Adult New Reader.** Chicago, ALA, 1973.
6. Özdemir, Emin. **Okuma Sanatı.** İstanbul, İnkılap Kitabevi, t.y.
7. Özgüven, Ethem. **Okul Dışındaki Gençlik. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.** Özel sayı. 1983, 25-37 ss.
8. Robeck, Mildred C. **Psychology of Reading: Foundations and Instructions.** New York, Wiley, 1974.
9. Sağlamtunç, Tülin. **Türk Gençlerinin Okuma Alışkanlıkları. Türkiye'de ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Gençlere Yönelik Kütüphane Hizmetleri.** Ankara, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 1989.

tadır: Gençlik dönemi 'buluğa erme'nin başlamasıyla biopsikolojik açıdan çocukluk döneminin sonu ile toplumsal hayatta 'yetişkin' olarak sorumluluk alma dönemine geçiş dönemidir; 12 ile 24 yaş grubudur. (DPT 1988). Bu dönemde genç, toplum içinde bir rol alabilme çabası içindedir. "Bu çağ biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden hızlı bir olgunlaşma çağı olup, birey bu dönemde sosyal bir kişilik kazanır." (Özgüven 1983: 26). Yukarıdaki değerlendirme ve tanımlara göre gençlik dönemi ile çocukluk dönemi ayrıldığı en önemli nokta şudur: Birey, toplumun üyesi olmaya; sosyalleşmeye doğru gösterdiği çabayı, çocukluk döneminde ana-baba ve okul çevresi ile paylaşır. Gençlik dönemindeki birey ise, 'toplumsal kişilik kazanma çabası'nı ailesinden daha yoğun biçimde toplumla ilişkiler kurmaya yönelir. Bu yöneliş diğer alışkanlıkların oluşmasında etkili olduğu gibi, okuma alışkanlığının kazanılmasında da belirleyici bir etmen olmaktadır. Yakın çevredeki kişiler, arkadaş grubu, okul, kütüphane, toplum, kültür vb. toplumsal grup ve kurumlar okuma alışkanlığının kazanılmasında yönlendirici olmaktadır. Birey, toplum tarafından yönlendirilip, desteklendiğinde, okumak; kişiliğinin sınırlarını genişletme, toplumda önemli bir rol oynama ve toplum ile ilişki kurabilme veya ilişkisini sürdürdürebilmeye yönlendiren bir yöntem sayılır.

Okuma Alışkanlığının Bireye Gençlik Döneminde Kazandırılabilmesi İçin Öneriler:

- ✓Çocukluk döneminde, ana-babanın 'okuma alışkanlığı' kazandırma 'sorumluluğu'nu da üstlenmesi.
- ✓Çocuğa ana-babası tarafından, bir kütüphane ya da 'aile kitaplığı' sunulması ve adı geçen kitaplığı kullanabilme hakkının verilmesi.
- ✓'Okuma güdüsü' uyandırabilmekteki etkisi nedeni ile önem taşıyan, okuyan bir yakın çevre, arkadaş grubu ve toplum.
- ✓Bireylerde okuma alışkanlığı yaratma ve geliştirmeye yönelik sürekli-tutarlı bir devlet politikasının varlığı ve bu konuda devletin rolü.
- ✓Bireylerin okuma alışkanlığının ekonomik yanının, bu ödemeyi karşılayabilecek güce erişmiş olması.
- ✓Okuma alışkanlığına önem veren, programına alan ve bilinçli bir biçimde uygulayan eğitim-öğretim sistemi.
- ✓Bu konuda önemli role sahip kitle iletişim araçları.
- ✓Okuma alışkanlığını köklü biçimde sorun olmaktan çıkarmada çeşitli düzeylerde oluşturulup uygulanacak "okuma alışkanlığı programları"
- ✓Bu programlarda kullanılacak 'özel nitelikli okuma materyalleri.'
- ✓Okuma alışkanlığının yaratılmasında doğrudan rolü olan halk kütüphaneleri dahil pek çok toplumsal kurum ve kuruluşlar.

Burada sıralananlar, gençlere özgü okuma alışkanlığı sorununda vurgulanması gerekenleri de içermektedir. Çünkü gençlere özgü okuma alışkanlığı sorunu, genel okuma alışkanlığı sorununun bir parçasıdır. Ancak, sorunun ele alınmasında özellikle "gençlik çağı'nın özellikleri ve bu kesime yönelik özel önlemler de gözden uzak tutulmamalıdır.

Eğitimde Bilgisayar: Yararları ve Yetersizlikleri^()*

Doç. Dr. Ali BAYKAL

*Bir ölçmede aranan ilk nitelik
güvenilirliktir. Bilgisayar ölçme
güvenirliliğinin sağlanmasında ve
saptanmasında her alanda olduğu gibi
eğitimde de önemli gelişmeler getirmiştir.*

Bir ölçmede aranan ilk nitelik güvenilirliktir. Bilgisayar ölçme güvenirliliğinin sağlanmasında ve saptanmasında her alanda olduğu gibi eğitimde de önemli gelişmeler getirmiştir. Güvenilir olmayan, her uygulamasında birbirleriyle uzlaşmaz sonuçlar veren bir testle, geçerli ölçmeler yapılamaz. Geçerlik ise ölçme işleminin ölçme amaçlarını gerçekleştirmeye katkı derecesidir. Ölçülebilen değişkenle, ölçülmek istenen arasındaki tutarlılık, özdeşlik ölçüsüdür. Güvenilirlik göstergesi, geçerliğin üst sınırını belirler. Güvenirliliği .85 olan bir sınavın geçerliliği .86 olamaz. Ancak, gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığı için, güvenilirlik geçerliğin güvencesi değildir. Ne kadar duyarlı ve güvenilir olursa olsun, terazi ile ısı ölçülemediği gibi, güvenirliliği 1.00 olan bir Türkçe sınavıyla, İngilizce bilgisi ölçülemez. Geçerlik, tüm ölçme sürecini kapsayan bir kavramdır, yalnız ölçme aracı ile sınırlı değildir. Her maddesi uzun uzun irdelenmiş, uzmanların yargısından geçmiş, yansız örneklem gruplarında denenip istatistik verilerle sınanmış "en geçerli" bir test bile uygulama koşullarında bir aksama olduğunda, geçerliliğini tümünden yitirebilir. İnsan davranışlarını tek bir boyuta indirmek, ölçülmek istenen boyutu öteki etkenlerden tümüyle soyutlamak, hemen hemen imkansızdır. Fen bilgisi ölçülürken ister istemez kelime bilgisi, aritmetik işlem hızı, şekil ilişkilerini çözme yeteneği de ölçülür. Bunlar daha, test kağıt üzerine dökülürken birbirine girer. Uygulama koşullarında sıcaklık, aydınlatma, gürültü, koku gibi etkenler davranışı etkiler. Üstelik her öğrenciyi farklı yön ve büyüklükte etkiler. Bunların da arasına öğrencinin duyum, algı, kaygı vb.

(*) BU YAZININ BİRİNCİ BÖLÜMÜ GEÇEN SAYIMIZDA YAYINLANMIŞTIR.

*Test yazarlığı,
yaratıcılık, konu
alanı bilgisi,
eğitim-öğretim
tecrübesi, heves,
sorumluluk
duygusu, adalet
tutkusu, estetik
duyarlık gibi çok
çeşitli nitelikler
gerektiren, zevkli
ama zor bir
sanattır.*

fizyolojik ve psikolojik -o anda ölçülmek istenmeyen- özellikleri karışır. Yetenek ilgi ile, ilgi kişilik ile, kişilik sosyoekonomik değişkenlerle girişim yapar. Test yazarlığı, yaratıcılık, konu alanı bilgisi, eğitim-öğretim tecrübesi, heves, sorumluluk duygusu, adalet tutkusu, estetik duyarlık gibi çok çeşitli nitelikler gerektiren, zevkli ama zor bir sanattır. Bu yüzden davranış ölçümünde bilgisayar insanın yerine geçememiştir. Bilgisayarla pek çok bilişsel yetenekler, duyuşsal özellikler, algı-tepki süreçleri ve demografik boyut ölçülebilirse de yaratıcılık, sentez, konuşma yeteneği, toplumsal davranış, koku-tat-dokunma duyuları, bedensel beceriler ölçülemez. Öte yandan, sınavların hazırlanması, uygulanması, cevaplanması, puanlanması, değerlendirilmesi ucuz, kolay ve çabuk olmalıdır. Nasıl demir emirle kesilemez ise, kullanışlı olmayan testlerle de geçerli ve güvenilir ölçme yapılamaz. Kullanışlılığı belirleyen etkenler saymakla bitirilemez ama başlıcaları zaman, para, teknoloji, denek sayısı, deneklerin fiziki-psikolojik özellikleri ve en önemlisi de ölçme işleminin değişik aşamalarında görev üstlenecek insangücüdür. Ölçme sürecinde bilgisayarın henüz verimli olarak kullanılmadığı yer ve durumlar da vardır. Kalabalık okullar, tozlu sınıflar, düzensiz voltaj bilgisayarın suçu değildir ama ülkemizin acı gerçekleridir.

REHBERLİK ve PSİKOLOJİK DANIŞMA SÜRECİNDE BİLGİSAYAR

Bilgisayar yalnız bilgi ve zihinsel yeteneklerin değil, ilgi, tutum, kişilik, kaygı, vb. duyuşsal, psikolojik boyutların; sosyoekonomik statü ile öteki demografik niteliklerin ölçülmesinde de vazgeçilmez kolaylıklar getirmektedir. Bu nitelikler genellikle çok boyutlu, karmaşık yapıdadır; uygulanmaları, puanlanmaları, yorumlanmaları son derece zahmetli ve pahalıdır. Dolayısıyla öğrenciler zamanlarını, uzmanlar emeklerini, yöneticiler de kaynaklarını esirgemek zorunda kalırlar. Öğrenciyi belli başlı yönleriyle tanıyabilmek için, her

öğrenciye yaklaşık 1000 soru sormak gerekir. 500 kişilik orta boy bir okulda, en çok iki uzman rehberin zamanı ancak bu anketleri raflara yerleştirmeye yetebilir. Ayrıcalıklı okullarda bile rehber uzmanlar, genel taramalar yapamamaktadır. En iyimser bir tahminle, öğrencilerin % 60'ından fazlasının dosyası, 7 yıllık öğrenim süresi boyunca genel ya da özel hiçbir incelemeye girmeden tozlanmaktadır. Oysa, öğrencilerini yalnızca 6-7 ay barındıran 5000 kişilik bir özel dershanede, bilgisayar yardımıyla sınav kaygısı, mesleki ilgi ve okul tercihlerine ilişkin araştırma ve yönlendirmeler yapılabilmektedir. Üstelik, bu işe ayrılan bilgisayar ve uzman zamanı, kapasitenin % 10'unu bile geçmeden ve bilgisayarın yeteneklerini tam kullanmadan...

Değerlendirme, ölçme ile elde edilen verilere, önceden belirlenmiş ölçütlere göre bir değer yargısının eşlenmesidir.

1.70 cm'lik boy basketbolcu olmak için yetersiz, jokey olmak için fazla sayılabilir.

% 70 başarı oranı başka okullar için erişilmez, Fen Liseleri için yetersiz olarak görülebilir.

Elle dokunulup, gözle görülmese de, vicdan gibi, insaf gibi erdemler de vardır. Saygı, sevgi gibi ölçüsü ölçsüzlük olan değerler de vardır. Değer yargılarını oluşturmak, geliştirmek, benimsetmek, yaygınlaştırmak insanların işidir. Hele hele özdeşleştiği kümenin ölçülerinden uzak düşen öğrencilerin titreşimlerini algılamaya 20 Megabyte bellek, 10 megahertzlik işlem hızı da yetmez. Disklere, disketlere pek çok sır gizlenebilir, ancak pek çok sır da ortaya dökülebilir. Oysa, ergenlerin paylaşmak zorunda oldukları, ama dile düşmesini istemedikleri sırları, soruları, öfkeleri vardır. Bilgisayarın metal sınırları bunları algılayamaz, sıvı kristal ekranlar anlayışlı bir çift göz gibi ısıldayamaz. Okul yalnız belleğin değil gönlün de eğitildiği bir yerdir. Elektronik bellek neredeyse yapay zekaya dönüşmektedir ama elektronik gönül henüz yapılamamıştır. Okullarda bilgisayar ağları kurulurken gönül bağlarını koparmamaya da özen gösterilmelidir.

ÖĞRETİM SÜRECİNDE BİLGİSAYAR

Bilgisayarın öğretim sürecinde yararlanılabilecek nitelikleri şöylece özetlenebilir:

1. Bilgisayar etkileşimlidir. Öğrencinin etkinliklerine önceden belirlenmiş seçenek tepkilerinden birini ya da birkaçını gösterebilir. Öğrencinin tepkisine göre de yönlendirir. Doğru tepkileri pekiştirir, yanlışlara göre hazırlanmış ipuçlarını, düzeltileri ve önerileri iletir. Öğretmenler için hazırlanmış yazar-yazılımlar sayesinde programlı öğretim yaklaşımı bilgisayarın tekeline girmiş durumdadır.

2. Bilgisayar güdüleyicidir. Ses, ışık, renk, hareket gibi iletişim kodlarıyla dikkati canlı tutabilir. Bildiri uzunluğunu içerik ve zamana bağlı olarak denetleyerek sıkılmayı önleyebilir. Belirsizlikler üretip, sürpriz uyarıcılar yansıtabilir. Heyecan vericidir. Bir ders kitabında, soruların cevapları verilmendiğinde, pekiştirme gerçekleşmez. Verildiğinde de çözüm için yeterli çabayı göstermeden, sayfaları çevirip cevabı öğrenmek kolaydır. Bilgisayar ise, ağzını, ne kadar uygun görülmüşse o kadar sıkı tutabilir.

*Okul yalnız
belleğin değil
gönlün de eğitildiği
bir yerdir.
Elektronik bellek
neredeyse
yapay zekaya
dönüşmektedir
ama elektronik
gönül henüz
yapılamamıştır.
Okullarda
bilgisayar ağları
kurulurken gönül
bağlarını
koparmamaya da
özen
gösterilmelidir.*

3. Sonsuz sabırlıdır. Yanlışlara, tekrarlara, tembelliklere, aceleciliklere dayanır. Öğrenciyi aşağılamadan, kızmadan, üzmeden direnir. Programlayıcının istediği ölçüde sırdaştır. Yanlışları, gecikmeleri, acemilikleri başkalarından gizleyip yalnızca ilgililere söyleyebilir.

4. Bilgisayar bildiriği canlandırır. Şekilleri, simgeleri, grafikleri hareket ettirir, çevirir, durdurur, kaydırır, büyültür, küçültür, parlatır, söndürür, renklendirir ve seslendirir.

5. Bilgisayar usta bir taklitçidir. Çok çeşitli varlık ve olayın ses, biçim ve davranışını taklit edebilir. Bıllardo topunun görüntüsünü, yuvarlanma sesini ve momentumun korunumu olgusunu aslına çok yakın biçimde yansıtabilir. Kimyasal olaylarda maddenin renk ve hal değişikliğini zaman, nitelik ve süreç özellikleri ile tutarlı olarak gösterebilir. Pahalı, tehlikeli ve hazırlanması güç deneylerin kurgu-örnekleri bilgisayarla gerçekleştirilebilir.

6. Etkin katılım, örneklendirme, yönlendirme, seyretme vb. öğretim ilkeleri bilgisayarla uygulanabilir. Öğrenmenin uygulanmasında tam sorumluluktan ve geçici sorumluluktan önce gelen alıştırmaya, denetimli deneme, yardımcı deneme, bölümlenmiş uygulama, tam uygulama aşamaları bilgisayarla kolaylaştırılabilir. Açıklayıcı-bildirici yöntemler kadar, araştırmacı-buldurucu yöntemler de gerçekleştirilebilir. Hem tümevarım hem de tümdengelim yolları izlenebilir.

Bilgisayar bütün bu oyunları gerçekten hızla, ustalıkla, kıvraklıkla, nazlanmadan, usanmadan oynayabilir. Ancak, bu oyunların senaryolarını yazamaz. Ekranı süslemek, sesleri bestelemek, bildiriği derleyip düzenlemek, rolleri tasarlamak bir takım işidir. Bu takım yaratıcılığı olmadan, bilgisayar sahneye çıkamaz. Kurgu-deneyler, uzaktan izleyerek kavramanın çok üstünde olmakla birlikte, gerçek araç-gereçlerle yaparak-yaşayarak öğrenmenin gerisinde kalırlar.

Sonuç olarak, bilgisayar zahmetli, çetrefil ama adımları tanımlanabilen, hesaplama, sınıflama, sıralama vb. işlerde eş bulunmaz bir cindir. Ancak, yaratıcılık, özgünlük, içtenlik, doğallık gerektiren, önceden tasarlanmayan becerilerdeki gücü yetersizdir. Bilgisayar, eğitimi, yalnızca eğitimcilerle bırakılmayacak kadar çekici bir iş haline getirmiştir ama öğretmeni yine de duruyor.

Yinelemek gerekirse, bilgisayar, eğitimde destektir ama eğitime ve öğretmene seçenek değildir.

Bilgisayar bütün oyunları gerçekten hızla, ustalıkla, kıvraklıkla, nazlanmadan, usanmadan oynayabilir. Ancak, bu oyunların senaryolarını yazamaz.

Öğrenme Sürecinde Not Tutmanın Rolü

Doç. Dr. Münire ERDEN

'Not tutma'nın, bilgilerin yazılı olarak depolanması, dikkat çekme, öğrenme için çabayı artırma ve bilgilerin uzun süreli belleğe kodlanması gibi çeşitli işlevleri vardır.

Bir sınıfta en çok gözlenen öğrenci faaliyetlerinden biri, not tutmadır. İlkokul yıllarında tahtaya yazılanların defterlere aktarılmasıyla

başlayan not tutma faaliyetleri giderek derste öğretmenin sunduğu hemen tüm yazılı ve sözlü mesajların deftere aktarılması biçimine dönüşmektedir.

Ülkemizde, öğrencilerin basılı kaynaklardan çok, ders notlarından çalışma eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Ancak, öğrencilerin nasıl not tutulacağı ve hangi durumlarda not tutmanın yararlı olacağı hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını söylemek çok güçtür. Bu nedenle, bu yazıda yurt dışında yapılan araş-

Doç. Dr. Münire ERDEN

ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. HÜ Eğitim Fakültesi'nde. Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme alanında "yüksek lisans" ve "doktora" derecesi aldı. 1981 yılından beri aynı üniversitede sırası ile uzman, araştırma görevlisi ve öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Eğitimde program geliştirme, öğretim yöntemleri ve öğrenmeye etki eden faktörler üzerinde araştırma ve yayın çalışmalarını sürdürmektedir.

**Not
tutmanın
çeşitli
işlevleri ile
öğrenilenler
kalıcı olur ve
gerektiğinde
kolayca
hatırlanır.**

tırmaların bulgularından yararlanılarak, not tutmanın işlevleri ve hangi durumlarda yararlı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

NOT TUTMANIN İŞLEVLERİ

Not tutmanın, dört temel işlevi vardır. Bu işlevler şunlardır:

1- Bilgilerin yazılı olarak depolanması: Eğitimcilerin büyük bir çoğunluğu, not tutmanın en önemli yararının, derste verilen bilgilerin yazılı olarak depolanmasını sağladığı görüşünde birleşmektedirler. Böylece, ders sırasında öğretmen tarafından sunulan yazılı ve sözlü mesajların kalıcılığı sağlanmış olur. Not tutmanın bu işlevi, özellikle yeterli basılı kaynak bulunmadığı durumlarda önem taşır.

2- Dikkat çekme: Bazı eğitimciler, not tutmanın, öğrencinin sunulan yeni materyale oryantasyonunu ve dikkatinin çekilmesini sağladığını savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, öğrenciler not tutarken, dersi daha dikkatli dinlerler ve daha iyi öğrenirler.

3- Öğrenme için çabayı artırma: Bazı eğitimciler ise, not tutan öğrencilerin, not tutabilmek için, derse daha fazla katıldıkları ve daha fazla çaba gösterdiklerini belirtmektedir-

ler. Çaba ise, öğrenmeyi olumlu yönde etkilemekte ve öğrencilerin başarılı olmasını sağlamaktadır.

4- Bilgilerin uzun süreli belleğe kodlanması: Son yıllarda yapılan araştırmalar, not tutmanın, yeni gelen bilgilerin eskilerle ilişki kurularak anlamlı hale gelmesini ve uzun süreli belleğe depolanmasını kolaylaştırdığını göstermektedir. Bu görüşe göre, öğrenciler not tutarken gelen bilgileri yeniden düzenler ve özetlerler. Bu işlemler de bilginin anlamlı hale gelmesini ve uzun süreli belleğe kodlanmasını sağlar. Böylece öğrenilenler kalıcı olur ve gerektiğinde kolayca hatırlanır.

NOT TUTMA STRATEJİLERİ:

Not tutmanın öğrenme sürecini nasıl etkileyeceğini, not tutma sırasında izlenen strateji belirlemektedir. Öğrenciler genellikle not tutarken temel stratejilerden birini izlerler. Bu stratejiler şunlardır:

1- Sunulan mesajı olduğu gibi, otomatik olarak not alma:

Sunulan mesajları olduğu gibi, otomatik olarak not alan öğrenciler, çoğunlukla öğretmenin not tutmayı önerdiği durumlarda, onun söylediği ve yazdığı herşeyi, üstünde düşünmeden kağıda geçirirler. Bu öğrenciler, genellikle yazdıklarını sonradan okuyup, anlamak için not alırlar. Kuşkusuz, bu strateji ile not tutma, sadece bilgilerin yazılı olarak depolanması işlevini yerine getirir.

Yapılan araştırmalar, not tutan öğrencilerin tuttukları notu gözden geçirdikleri zaman, daha başarılı olduklarını göstermektedir (Peters 1972, Carter ve Matre 1975, Kiewra 1985). Ancak not tutmanın başarıyı artırması için, tutulan notun niteliği de önem taşımaktadır. Howe (1970), öğrencilerin not aldıkları bilgilerin % 34'ünü, not almadıkları bilgilerin ise % 5'ini hatırladıklarını ortaya koymuştur. Bu bulgulara dayanarak, sunulan mesajı olduğu gibi not alan öğrencilerin, tuttukları notu tekrar gözden geçirme fırsatı buldukları ve ders sırasında verilen

tüm önemli bilgileri not alabildikleri zaman, başarılı olabilecekleri söylenebilir.

2- *Sunulan mesajı yeniden düzenleyerek, özetleyerek not alma:*

Sunulan mesajı yeniden düzenleyerek not alan öğrenciler ise, dersi dinlerken önemli buldukları bilgileri, kendi ifadeleri ile özetleyerek kayıtlar ederler. Yeni bilgilerin yeniden düzenlenmesi ve özetlenmesi sırasında, konuyla ilgili ön bilgilerinden yararlanırlar. Verilen mesajı yorumlayarak, kendileri için anlamlı hale getirirler. Bu durumda not tutma; dikkat çekme, öğrenme için çaba gösterme ve bilgilerin uzun süreli belleğe kodlanması işlevlerini yerine getirir.

Bu açıklamalara dayalı olarak, sunulan mesajı olduğu gibi not alan öğrencilerin, ders sırasında, kendi belleklerini kullandıklarını ve dersi derste öğrenmediklerini söylemek mümkündür. Paper ve Mayer (1978) da ders sonunda yapılan testlerde, not tutmayan öğrencilerin, not tutan öğrencilerden daha çok bilgi hatırladıklarını bulmuştur. Bu nedenle, bu tip öğrencilere, mümkünse, öğretmen tarafından hazırlanan notların verilmesi ve öğrencilerin dersi dinlemelerinin sağlanması daha doğru olacaktır. Araştırmalar, öğrencilere, tekrar etme fırsatı verildiği durumlarda da, hazır not verilen öğrencilerin, not tutan öğrencilerden, daha fazla bilgi hatırladıklarını göstermektedir. (Barnett ve arkadaşları, 1981, Kiewra 1987).

Sunulan mesajı yeniden düzenleyerek not alan öğrencilerin ise, dersi derste öğrenme şanslarının daha fazla olacağı söylenebilir. Ancak, bu strateji, öğrenci, sunulan materyalle ilgili ön bilgilere sahip olduğu zaman, etkili olabilir. Ayrıca, öğrencinin, önemli bilgileri ayırt edebilmesi ve doğru özetlemesi gerekir.

Özetle, öğrencilere derste not tutturmak yerine, hazır not verilmesi daha iyi sonuç vermektedir. Öğrenci için hazırlanan notların, kitaplarda aktarılan bilgilerden daha iyi örgütlenmiş olması gerekir. Konu-

nun alt başlıklarının belirlenmesi, örneklere yer verilmesi, yeni bilgilerin öğrencilerin ön bilgileri ile ilişki kurularak düzenlenmesi, öğrenmeyi kolaylaştırır.

Hazır not olmadığı durumlarda ise, öğrencilere, not tutmaları için yardımcı olmak gerekir. Özellikle ilkökul düzeyinde, önemli bilgiler tahtaya yazılmalı, önemli olduğu öğrencilere duyurulmalıdır. Ayrıca, ilkökul döneminden başlanarak, öğrencilerde, sunulan mesajı yeniden düzenleyerek not tutma stratejisi geliştirilmelidir. Bu amaçla, öğrencilere yazılı metinler verilerek, bu metinlerden not çıkarmaları istenebilir. Öğrencilerin aldıkları notlarda, önemli bilgileri bulup bulamadıkları, bilgileri nasıl özetledikleri kontrol edilebilir. Bu faaliyetlerle giderek öğrencilerde, öğrenmeye katkı getirebilecek nitelikte not tutma becerisi geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- 1- Barnett, E.J., Vesta J.F. ve Rogoziski T.J. "What is Learned in Note Taking?" *Journal of Educational Psychology*. Vol. 73, 181-192. 1981
- 2- Carter, J.F. ve Van Matre M.H., "Note Taking Versus Note Having". *Journal of Educational Psychology*. Vol. 67, 900-904. 1975.
- 3- Howe, A.J.M., "Using Students' Notes to Examine the Role of the Individual Learner in Acquiring Meaningful Subject Matter." *The Journal of Educational Research*. Vol. 64. 61-63. 1970.
- 4- Paper, R.J. ve Mayer R.E., "Note Taking as Generative Activity." *Journal of Educational Psychology*. Vol. 70, 514-522. 1978.
- 5- Peters, D.I. "Effects of Note Taking and Rate of Presentation on Short-Term Objective Test Performance." *Journal of Educational Psychology*. Vol. 68, 143-150. 1976.

Öğrencilere derste not tutturmak yerine, hazır not verilmesi daha iyi sonuç vermektedir. Öğrenci için hazırlanan notların, kitaplarda aktarılan bilgilerden daha iyi örgütlenmiş olması gerekir.

Çocuklar Nasıl Arkadaş Edinir?

*Arkadaşlık yaşantısı, çocuğa,
dünyadaki yaşam konusunda
küçük bir örnek sunar.*

*Çocukluk dönemindeki
arkadaşlıkları, çocuk için, en az
'anne-baba ve çocuk' ilişkisi kadar
önemlidir.*

Çoğumuzun belleğinde, çocukluk dönemindeki arkadaşlıklarımızla ilgili anılarımız vardır. Bazı arkadaşlar ötekilerinden daha iyi hatırlanır. Sözün gelişi, en iyi arkadaşım Ali'yle, ben 10 yaşındayken o mahalleden taşınıncaya kadar, çok iyi

arkadaştık. Birlikte oynar, sokak sokak dolaşır, birbirimize sırlarımızı anlatırdık. 10-12 yaşlarındaysa, en iyi arkadaşım Elifti. Bana ilk kez cinsellikten o söz etmişti. Daha sonra ortaokulda iken o zamanlar bizim için geç sayılacak saatlere dek oturup, ertesi gün birlikte olacağımıza dair birbirimize uzun uzun mektuplar yazdığımız bir erkek arkadaşım olmuştu.

Bütün bu tatlı anıları düşünürken kendi çocuklarımın, benim çocukluğumdaki gibi yakın ve içten arkadaşlıkları olmadığını fark ettim. 6-7 yaşlarındayken oğlum gayet sevecen biriydi ve herkesle arkadaş olup oynayabiliyor; herkesle neşeli bir biçimde oyununu sürdürebiliyordu. Arkadaş seçmeye başladığında, bu tercihleri saman alevi gibiydi. Bir gün en iyi arkadaşı biriyken, ertesi gün bir başka arkadaş oluyordu. 7-8 yaşlarındayken aralarında çeşitli çeteler oluşturuyor, birbirlerine rütbelere dağıtıyor, kurallar koyuyorlardı. Ancak, genellikle bu çete daha kurulduğu günün akşamı dağılıyordu. Kızım da 4-5 yaşındayken, hemen herkesle

neşe içinde oynardı. Tercih ettiği arkadaşları olmakla birlikte, fazlaca ayırım da yapmazdı.

Çocukların arkadaş edinmede ve birlikte oyun oynamada hiçbir sorunları olmayabilir. Ancak, çocukluk dönemindeki arkadaşlık ilişkilerinde, bir bağlılık ve kalıcılık yoktur.

ARKADAŞLIĞIN AŞAMALARI

Araştırmalar, çocukların yetişkinlerin kurduğu türden arkadaşlıklar kurabilmeleri için, bazı gelişim aşamalarından geçmelerinin gerektiğini gösteriyor. Çok samimi, yakın ve uzun süreli arkadaşlıklar, kolaylıkla oluşmuyor. Benim anılarımda, bir ölçüde, daha sonraki arkadaşlıklarımın ve nostaljimden etkileniyor, işin içine hayallerimin de girdiğini sanıyorum.

Çocukların emeklemeden önce oturmaları, konuşmadan önce bazı sözler (anlaşılmaz da olsa) söylemeleri gibi, arkadaşlıkları da belli aşamalardan geçer. Oyun arkadaşlarını ilk önce sadece nesneler olarak gören çocuk, onunla psikolojik bir ilişkiyi daha sonra kurar. İlk önceleri sadece "benim bakış açım" vardır. Sonra giderek arkadaşlar birbirlerinin görüşlerinin farkına varıp, bunların kendilerinkinden farklı olabileceğini anlarlar. Çocuğun hangi yaşta hangi anlama düzeyine ulaşacağına dair bir kesinlik olmamasına karşın, psikologlar, her çocuk için, sıra ile izlenen gelişim aşamaları olduğu görüşünde birleşiyorlar. Dört yaşındaki bir çocuğa neden başka çocuklarla arkadaş olduğunu sorduğunuzda, "Çünkü benimle oynuyor," ya da "Çünkü onun oyuncakları var," türünden tipik yanıtlar alabilirsiniz. Arkadaşlığın ilk aşaması, birbirleriyle değil de, yanyana oynayan, küçük çocukların ilişkileri gibidir. Çocuklar genellikle üç ile yedi yaş arasında, bu aşamaya erişirler. Bu aşamadaki çocuk için arkadaş, o anda oynayan ya da kendisiyle sık sık oynanan çocuktur. Bazı çocuklar, sadece kapı komşusu olmalarından ötürü bir-

birleriyle oynayabilirler. Bu yaştaki çocuklar için, uzun yıllar süren ve zamana bağlı olmayan arkadaşlık kavramı, yabancı kavramlardandır. Ayrıca arkadaşlarını da görünüşlerine ya da sahip oldukları oyuncaklara göre tanımlarlar. Örneğin Barış için Tolga, yeni bir damperli oyuncak kamyonu olan bir çocuktur.

Zaman zaman dört ile dokuz yaş arasındaki çocuklar, başkalarının kendilerinden daha farklı düşündüğünü fark edecekleri aşamaya gelebilirler. Bu aşamadaki bir çocuk, arkadaşın kendisini memnun eden kimse olduğunu söyleyebilir. Bununla birlikte, bu yaştaki çocuklar, arkadaşlık ilişkisinin bir alış veriş ilişkisi olduğunu anlamazlar. Sözüngelişi, beş yaşındaki C, arkadaşı A. ile misket oynamak istediğinde, A'nın da bir süre sonra kendisiyle başka bir oyun oynamayı düşünebileceğini anlamakta güçlük çekebilir.

***Psikologlar,
her çocuk
için, sıra ile
izlenen
gelişim
aşamaları
olduğu
görüşünde
birleşiyorlar.***

**Özerk
bağımlılık
aşamasında
çocukların
arkadaşlıkları,
yetişkinlerinkinin
niteliklerini
taşıyacaktır.**

Arkadaşlığın karşılıklılık özelliğini anlamak, altı ile on iki yaşları arasında olan önemli bir gelişmedir. Bu aşamadaki çocuklar, arkadaşlığın insanların gereksinim ve arzularını dikkate alan karşılıklı bir ilişki olduğunu anlarlar. Ancak bu karşılıklılık ilkesi, çok kaba olup, arkadaşlığın kendisinden çok, bazı özel olaylarla ilgilidir.

Bu karşılıklı, adil işbirliği aşamasında arkadaşların alış veriş “Bir benden, bir senden” şeklindedir: “Bana bisküviden verirsen, ben de sana şekerimden veririm.” Ne yazık ki çocuklar bu karşılıklılık ilkesini, olumsuz yönde de kullanırlar. Bu olgu zaman zaman “Bana vurursan, ben de sana vururum,” biçiminde kendini gösterir.

BAĞIMLILIK HİSSİ

Çocuklar, ancak ergenliğe yaklaşırken ya da ergenlik dönemine girdiklerinde, arkadaşlığın, değişik kişiliği ve düşünceleri olan bireylerin işbirliği yapmayı öğrendikleri, sürekli bir ilişki olduğunu anlamaya başlarlar. İçten ve karşılıklı paylaşmaya dayanan bu arkadaşlık aşamasına erişen, dokuz ile on beş yaş

arasındaki çocuklar, arkadaşlarını üçüncü bir kişinin gözünden görebilirler. Arkadaşlar, duygularını paylaşırlar ve birbirlerine sorunlarını çözmede yardım ederler. 12 yaşındaki bir çocuk, “Arkadaş, iyi ve kötü anlarınızda sizinle birlikte olan kimsedir. Bir arkadaşına güvenip, sırlarınızı açabilirsiniz,” diyor.

Psikolog James Youniss, bu aşamadaki gelişmelerin, yetişkinler arasındaki ilişkilerin temelini oluşturduğuna inanıyor: “Arkadaşlığın iki farklı bireyi içerdiğini, çeşitli durumlardan ya da kişiler arasındaki bu farklılıklardan dolayı, her zaman için ‘Bir sana, bir bana’ türü karşılıklılığın her zaman mümkün olmadığını anlamak, çok önemli bir gelişmedir. Birinin girişken, ötekinin ise daha durgun, ancak plan yapan olduğunu ve ilişkiyi bu ikisinin bileşiminin oluşturduğunu anlamak, hayli üst düzeyde bir düşüncedir.”

Deneyim ve olgunluğun bileşimi, çocuğun bu aşamaya ulaşmasında önemli bir rol oynar. Örneğin, biri matematikte iyi olup, bu konuda iyi olmayan arkadaşına yardımcı oluyorsa, arkadaşının, ona karşılık olarak matematikle ilgili bir yardımda bulunamayacağı bellidir. Ancak, o da belki ona kendisinin çok iyi olduğu bir başka konuda yardımcı olabilir.

Bu aşama da, çok yakın, hatta özel bir arkadaşlığın temellerini oluşturur. Arkadaşların, ilişkilerine güven duyabilmeleri, paylaştıkları sırların başkalarına açıklanmayacağını hissetmeleri, iyi ve kötü yönleriyle arkadaşlarından kabul gördüklerini hissedebilmeleri için, bu ilişki, sadece onlara özel olmalıdır.

Yaklaşık on iki yaşından sonra bu aşamanın ‘kişiyeye özel’liği, yerini ‘özerk bağımlılık’ aşamasına bırakır. Bu aşamada onlar, aralarında özgürce ve bağımsız bir ilişki sürdürürken, birbirlerine duygusal açıdan destek olmaları gerektiğini anlarlar. Bu aşamaya ulaştıklarında, çocukların arkadaşlıkları, yetişkinlerinkinin niteliklerini taşıyacaktır.

GERÇEKÇİ OLMAYAN BEKLENTİLER

Bu başlığın ana-babalar için anlamı, çocuklarımızın arkadaşları konusunda çok fazla endişeye kapılmamıza gerek olmadığıdır. Dikkate almamız gereken bizim kendi görüş açımız ve gelişme aşamamız değil, onlarınkidir. Başka biriyle oynarken sizin çocuğunuz oyuna katılmak isteyen üçüncü bir çocuğa, ona yer olmadığını söyleyebilir. Bunu, alan çok geniş olduğu halde söyleyebilir ve sizin sandığınızın tersine, ne yalan söylüyordur ne de o çocuğa karşı kötü davranmayı düşünüyor. Bu nedenle onu disipline sokmanıza gerek yoktur. Onun anlayış düzeyine göre, yaptığı hareket doğrudur. Hemen müdahale edip, üçüncü kişiyi de oyuna dahil etmeleri ile ilgili kendi önerilerinizi söylemek yerine, biraz bekleyip olayların nasıl geliştiğini izlemek ve çocuğunuzun, bu durumu kendi kendine nasıl çözdüğünü görmek daha akıllı bir davranış olacaktır.

Benzer bir biçimde, beş yaşındaki oğlunuz oyun arkadaşı, oyuncaklarını elinden aldığı anda, ona "Sen benim arkadaşım değilsin," diyebilir. Aslında gerçekten bunu kastetmiyor olabilir, ama bu yaştaki çocuklar, henüz arkadaşça olmayan davranışla arkadaşlığın kendisi ara-

sındaki farkı tam ayırt etme yeteneğini geliştirmemişlerdir. Onların arkadaşlığı algılaması, o anda olan olaylara bağlıdır ve yapılacak en iyi şey, onları izleyip neler olacağını görmektir.

Çocuklarımızdan, gelişmiş arkadaşlık düşüncesine sahip olmalarını daha onlar hazır bile olmadan istemek, gerçekçi olmayan bir beklentidir. Youniss, "Keşke, ana-babalar bu konuda biraz daha rahat olabilseler. Oysa çocuklarının toplumsal gelişimi konusunda çok endişeliler. Çocukları verimli bir şekilde gelişeceğinden dolayı onlara daha çok güvenmeleri gerekir," diyor.

Youniss, arkadaşlığın, gerçekten çocuk için herhangi bir ciddi ruhsal zarar söz konusu olmadan müdahale edilmemesi gereken bir ilişki olduğunu söylüyor. "Ana-babalar çocuklara nasıl arkadaş olacaklarını öğretemezler. Çocuklar ana-babaları işe karışmadan da bunu çok iyi öğrenirler. Zaten arkadaşlığın güzelliği de burada," diye de ekliyor.

ARKADAŞLIKTAN ALINAN DERSLER

Çocukların arkadaşlıktan kazandıkları, görünenden çok fazladır. Arkadaşlık, sadece neşe ve işbirliği içinde geçen bir ilişki değildir. Çocuklar daha arkadaşlığın ilk günle-

Bir çocuk, ana-babasına güvendiği, otoriteyi saydığı ve ne umacağını bildiği oranda, arkadaşlık kurmak için sağlam temellere sahiptir.

*Ana-
babalar
çocuklarına
güvenmekle
biraz riske
girmiş
olsalar bile,
bu,
genellikle
karşılığı çok
değerli olan
bir risktir.*

rinden başlayarak değişik görüşlere karşı ne yapacaklarını, tartışmayı, bir konuyu savunmayı ve uzlaşmayı kendi aralarında düzeni sağlamayı, büyüklerin otorite ve rehberliğine gereksinim duymadan öğrenirler.

Ayrıca, yaşlılarıyla ilişkileri, çocuğa onlara bakarak kendi özkavramını oluşturma olanağı sağlar ve arkadaşlık, ona bir gruba bağlı olma duygusu verir. Grup, ailesinden gittikçe bağımsızlaşan ve destek arayan çocuğa yardımcı olur. Arkadaşlarının etkisi ana-babanın pek hoşuna gitmese de, çocuk bu grup özdeşleştirmesi sonucu, grubun etkisini kabul eder.

Bütün bunlar, bir çocuğun ana-babasından alamayacağı şeylerdir. Çocuk, ana-babasından ancak kendisine yeni arkadaşlar edinmede yardımcı olacak güven duygusunu alabilir. Youniss, "Arkadaşlığın temeli, güvenli bir ana-baba ilişkisidir. Bir çocuk ana-babasına güvendiği, otoriteyi saydığı ve ne umacağını bildiği oranda, arkadaşlık kurmak için sağlam temellere sahiptir."

OLUMSUZ ARKADAŞLIKLAR

Youniss ve arkadaşlarının savunduğu 'siz karışmayın' görüşü

kuramsal olarak hoş olmasına karşın, özellikle çocuğunuzun iyi bulmadığınız kimselerle arkadaşlık ettiğini düşündüğünüz durumlarda, uygulaması size epey zor gelebilir. Bununla birlikte, psikologlar, genellikle bu tip ilişkilerin pek uzun ve sürekli olmadığını belirtiyorlar. Youniss, "Bir süre için çocuğunuzun arkadaşlarından hoşlanmayabilirsiniz. Ancak gelecek ay durum daha farklı olabilir. Ergenler üzerine yapılan bazı çalışmalar, çocukların arkadaşlarıyla, ana-babaların temel değerlerinin uyuştuğunu gösteriyor," diyor.

Eğer çocuğunuz, çalmak ya da yıkıcı davranmak gibi açıkça kabul edilemeyecek davranışlarda bulunan biriyle birlikteyse, hemen çocuğunuzu onu bir daha görmemesini ya da onunla oynamamasını bir kerede ve doğrudan söylememek önemlidir. Ancak, çocuğunuzla bu ilişki hakkında konuşabilirsiniz. Ona neden bu çocuktan hoşlandığını sorun. Ona, sizi hangi davranışın rahatsız ettiğini söyleyin ve sizin neden endişelendiğinizi anlayıp anlayamadığını sorun. Bu konuda nele-
rin kabul edilebilir olduğuna dair kurallar koyabilirsiniz.

Çocuklar ve özellikle ergenler, bizim onlara akıllı ve doğru kararlar almada güven duyduğumuzu hissedilerse, onlar da ona göre davranırlar. Çocuklar kendi koydukları kurallara ilk önce kendileri uyan ana-babaları izlemek isterler. Ana-babalar çocuklarına güvenmekle biraz riske girmiş olsalar bile, bu genellikle karşılığı oldukça değerli olan bir risktir.

ARKADAŞ KAYBI

Arkadaş kaybının olumsuz yönü, çocuğunuz ve sizin, bir arkadaş tarafından reddedildiğinde duyacağınız acıdır. Bu, çocukluğun çok yaşanan bir deneyimi olup pek çok nedeni vardır. Büyüdükçe çocukların ilgileri değişir; çocuklar, arkadaş kalmalarını güçleştirecek biçimde, birbirlerinden farklı hızlarda olgunlaşırlar.

Ancak, bir arkadaş kaybedildiğinde ne yapılacağını öğrenmek, bir arkadaş kazanmayı öğrenmek kadar önemlidir. Çocuğun bu acıyı duymasına izin vermek önemlidir. Ona bunun acı verici bir olay olduğunu da söyleyebilirsiniz. Daha sonra ona bu değişikliğe uyum sağlayabilmesi ve yeni arkadaşlar edinebilmesi için olanak tanıyın. Youniss, ana-babalara, çocuğun duygularını yaşamasına izin vermelerini ve ona kendi duygularını kabul ettirmeye çalışmamalarını öneriyor. "Ana-babanın gözüne bir felâket gibi gözüken kayıp, çocuk için o denli kötü olmayabilir. Bir çocuğun, arkadaşlığının bozulmasıyla düştüğü olumsuz duruma karşın, iki gün sonra yeni bir arkadaş edinmesi, hep tanık olduğumuz bir durumdur," diye ekliyor.

NE ZAMAN ENDİŞELENMELİ

Bütün bu söylenenlerden sonra "Acaba ne zaman çocuğum ve arkadaşları hakkında endişelenmeliyim?" diye bir soru sorabilirsiniz. Uzmanlar, bir müdahalenin, ancak 10-11 yaşına geldiği halde, arkadaşlıkta karşılıklılık ilkesini geliştirememiş çocuklar için gerekebileceğini söylüyorlar. Bu yaştaki çocuk, hâlâ "Önce ben" ya da "Sadece ben" tutumunu sürdürüyorsa ve örneğin kendi sırasının gelmesini bek-

leyemiyorsa, ona yardımcı olmak gerekebilir. Başka çocuklarla gerçekten geçinemeyen, grubu tarafından dışlanan ya da sürekli her şey için suçlanan çocuklara da yardımcı olmak gerekebilir.

Bununla birlikte, uzmanlar yardım için uç durumların söz konusu olması gerektiğini de belirtiyorlar. Normal oyun koşullarında, herkesin görüş açısını kaybettiği anlar vardır. Ancak, sorun hiçbir zaman sırasını beklemeyen ya da daima başka çocuklarca ezilen çocuklar için geçerlidir. Eğer sizin çocuğunuz bu durumdaysa, ilk önce, bir uzmana başvurmanızı öneriyoruz. Bu tür sorunların temeli, bedensel ya da ruhsal olabilir.

HAZİNE DEĞERİNDE BİR DENEYİM

Yukarıda sözü edilen ender durumların dışında, ana-babalar, çocukların arkadaşlık ilişkisini, bütün olumlu ve olumsuz yanlarıyla yaşamalarına olanak tanıyıp, kendilerini rahat hissedebilirler. Arkadaşlık yaşantısı, çocuğa, dünyadaki yaşam konusunda küçük bir örnek sunar. Çocukluk arkadaşlıkları en az ve hatta zaman zaman neredeyse anne-baba ve çocuk ilişkisi kadar önemlidir.

(New Parents Magazine March 1990'dan)
Derleyerek çeviren: Hamdi ERKUNT

*Çocuklar
kendi
koydukları
kurallara,
ilk önce
kendileri
uyan ana-
babaları
izlemek
isterler.*

*Bir arkadaş
kaybedildiğinde
ne yapılacağını
öğrenmek, bir
arkadaş
kazanmayı
öğrenmek
kadar
önemlidir.*

BİR SORUNUMUZ VAR

HAZIRLAYAN: Gülay DOKUZOGUZ

Yaşadıkça Eğitim Dergisi
Bir Sorunumuz Var Bölümü
İlgililerine,

15 aylık bir kızımız var. Ben çalışan anneyim. Kızımızla gündüzleri, bir bakıcı hanım ilgileniyor. Sağlıklı, iyi gelişen bir bebek. Ancak son birkaç aydır bir sorunumuz var. Geceleri uyumuyor ve bizi de uyutmuyor.

İtir geceleri 20.30 sıralarında uyuyor. Ama saat 01.30-02.00 sıralarında uyanıyor. Altı temiz, karnı tok, görünürde herhangi bir sağlık sorunu yok. Sabah saat 05.00 ya da 06.00'ya kadar binbir eziyetle bizi uğraştırıyor. Uykusuz ve huzursuz geçen gecelerin ertesinde işe gittiğimizde, insan üstü bir çaba ile verimli olmaya çalışıyoruz.

Bu konuda bizi aydınlatırsanız, sevinceğiz. Saygılarımla.

Semra ÜSTÜN

Yaşadıkça Eğitim Dergisi
Bir Sorunumuz Var Bölümü
Uzmanlarına,

4 yaşında bir kızımız var. Eşim öğretmen, ben özel bir kuruluştaki yöneticiyim. Fulya, bir yıldır iyi bir çocuk yuvasına gidiyor. Ancak geceleri uykuya dalıncaya kadar yapmadığı naz kalmıyor. Birkaç kitap okutmak, tuvalete gitme ve su içme bahaneleri yaptığı nazlardan.

Bazı geceler de uyku arasında kalkıp, bizim yatağımıza geliyor. Bazen alıp yatağına götürüyoruz, bazen üçümüz yatıyoruz. Gittiği yuvadaki görevlilerle de bu sorunumuzu görüştük. Bir de size başvurmak istedik.

Saygılarımla.

Metin GÜNAY

Sayın Üstün ve Sayın
Günay Aileleri,

İnsanların çeşitli gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlerin en önemlilerinden birisi de, kuş-

kusuz 'rahat bir uyku' uyuyabilmek. Yazdığınız mektuplarda değindiğiniz sorunlarınız ile ilişkili bulduğumuz, çocuk gelişimi, eğitimi ve psikolojisi

ile ilgili bazı temel ilkelere değinmek istiyoruz.

Çocuğun gelişim-eğitim sürecinde, yakın çevresindeki yetişkinlerle 'birlikteliği' çok önemlidir. Bu birlikteliğin süresinin uzunluğundan çok, 'niteliği' önemlidir. Günümüz koşullarında, şehir kesiminde anaların da çalışması ile çocuklarda, okul öncesi dönemin, daha çok ilk üç yılında, evlerde bir bakıcı ya da akrabalarından biri bakmaktadır. Bir çocuk, tüm gününü onu besleyen, ona bakan ama nitelikli ilişki kuramayan birisi ile geçiriyor olabilir. Akşamları, ana-baba eve döndüğünde, özlemlerle kucaklaşmalar ve beraberlikler başlar. Bu özlemler, daha çok annelerde görülen bir suçluluk duygusu da karışabilir. Böylesi duygular yüzünden, ana-babanın çocukları ile birlikteliği yeterince ayarlanmadığında, durum 'nitelikli beraberlik'ten çıkarak, gündüzün karşıtı boyutta çok coşku, aşırı uyarıcı bir hâl alabilir. Farkında olmadan çocuğa bir çağrı yapılmış olur. Çağrı şudur: "Tüm gece boyunca uyumaz-uyutulmaz ana-baba ile oynanır, hoşça vakit geçirilir."

Her çocuk sevildiğini ve kendisi ile ilgilenildiğini bilmek ister. Çocuk, çevresindeki yetişkinler tarafından, bu 'sevgi-iliği' gereksinmesinin karşılanacağından emin olmak ister. Emin değilse, kesin bir yanıt buluncaya dek, çeşitli denemelere girişir. Çocukların, ana-babaları denedikleri iki alan vardır: Beslenme ve uyku. Çocuklarda yetişkinlerin umamayacağı derecede sezgi yetisi vardır. Ana-babaların çoğunluğunun beslenme ve uyku konularında ilgisiz kalmadıkları, hafta aşırı duyarlı oldukları bir gerçek-

tir. Çocuklar da sezgileriyle bu ilgiyi keşfedip değerlendirirler.

Çocuk hangi davranışı ile ana-babasının ilgisini çektiğine inanıyorsa, o davranışını sürdürür. Çocuklar da, bebeklik döneminden itibaren yetişkinler gibi, uyku süresince pozisyon değiştirirler. Bu pozisyon değiştirmeler sırasında da kısa süreli (anlık ya da bir-iki dakikalık) uyanmalar olabilir. Bu nedenle ya da sağlık sorunları (diş çıkartma, burun tıkanıklığı, karın ağrısı, vb) nedeni ile uyanan ve bir biçimde ana-baba ilgisini tadan çocuk, davranışını yineler-meye, sürdürmeye başlayabilir. Başlangıçta 15-20 dakikalık uyanma ve uyandırmalar giderek 3-4 saatli bulabilir.

Ana-babaların çocuklarının tüm gelişim-eğitiminde olduğu gibi, uyku konusunda da kararlı ve kendilerinden emin olmaları hem kendileri hem de çocukları için yararlı olabilecektir.

Ana-baba çocuklarına karşı tutarlı davranabilmelidir. Gecenin bir yarısında uyanıp, ana-baba yatağına gelen çocuklarına karşı, ana-baba ortak ve sürekli tavır alabilmelidir. Bir gece anası, bir gece babası tarafından hoşgörülen çocuk, kuşkusuz bu durumu kendince değerlendirecektir.

Çocuğu içtenlikle ve yeterince dinlemeye; olumlu-istendik en küçük davranışlarını bile sözel, davranışsal ya da küçük armağanlarla olumlu biçimde öne çıkarmaya ve onu yüreklendirmeye özen gösterilmelidir.

Çocuklarınıza güvenmek, bu güveninizi yeterince ve anında paylaşmak da huzurlu-uykulu gecelere hazırlayıcı etkenlerden olabilecektir. Sevgi ve saygılarımızla.

Anne-Baba Arasındaki Tartışmalar Nasıl Olmalı?

Greta WALKER

*Eşlerin hem kafaca hem de kalben
bir araya gelmeleri, aralarındaki
farklılıkları uyuşturmalarını
sağlayabilir.*

Eşinizle aranızdaki farklılıkların sorun olmasını önleyebilirsiniz. İlk adımı, acele etmeden eşinizin çocuk yetiştirme konusundaki hangi davranış ve düşüncelerinizi kabul etmediğini belirleyerek ve bunları açıkça ortaya koyarak atabilirsiniz. Farklılıkların, meselelerin aslını oluşturan, yatma zamanı, uygun oyuncaklar ya da oyunlar gibi konularda mı, yoksa eşinizin çocuk yetiştirme politikasını oluşturan, bağırma, çok sert ya da yumuşak olma gibi tavırlarından mı kaynaklandığını anlamak önemli bir ayrımdır.

Aranızdaki farklılıkları açıkça belirledikten sonra bu meselelerin sizin için ne derece önem taşıdığını da bir gözden geçiriniz.

Artık sıra, sizin konumunuzun hangi kaynaklara dayandığını araştırmaya gelmiştir. Görüşlerinizin birtakım uydurma aile görüşlerine dayanıp dayanmadığını düşünün.

**Aile ilişkileri
ya da çocuk
eğitimi
konusunda,
bir uzmanın
yardımını
istemek,
kişisel
zayıflık
göstergesi
ya da deliliğe
ilk adım
değildir.**

SORUNLARI ENİNE BOYUNA DÜŞÜNÜN

✓Eşinizle aranızdaki farklılıkları tartışırken çok iyi bir dinleyici olun. Kendi görüşünüzü incelediğiniz gibi, eşinizin görüşünü de anlamaya çalışın.

✓Onun farklı görüşlerini 'kötü niyete' ya da 'kişilik zayıflığına' bağlamaksızın açıklayacak yeni bir anlama yolu bulmaya çalışın.

✓Eşlerin hem kafaca hem de kalben bir araya gelmeleri, aralarındaki farklılıkları uyuşturmalarını sağlayabilir. Birisi, çok evhamlı ve korumacı olduğunu kabul edip, diğeri de haddinden fazla cesur olduğunu itiraf edebilir. Böylece, davranışlarının, bazı risklere girmelerine yol açabileceğini anlayarak, farkında olmadan ortak bir görüşe varabilirler.

Sonuçta, zaman zaman aralarında bir anlaşma sağlayabilirler, bazen de sadece farklı düşündüklerini kabul edebilirler.

NE ZAMAN KONUŞMALI?

Sonra: Genellikle pek çok sorun, hemen o anda, çocukların önünde kızgın bir şekilde tartışılmaktansa, başka bir zaman, başka bir odada daha sakin bir biçimde tartışmayı gerektirir.

Sorunları daha sonra tartışmak, ana-babaya çocukları hakkında yeni bir bakış açısı kazandırabilir. Örneğin baba, "Annenle oturup konuştuk. Şimdi, sorunlara seninle konuştuğumuzdan daha farklı bakıyorum," diyebilir. Böyle bir yaklaşım, sorun yaratmaktan çok, iyi bir iletişimin, esnekliğin ve işbirliğinin modelini oluşturabilecektir.

Şimdi: Her şeyin sonraya ertelenmesi her zaman mümkün değildir. Fiziksel ya da ruhsal olsun, çocuğun istismar edildiği her duruma anında müdahale etmek gerekir.

Önce: Hepimiz kızdığımızda az da olsa değişiriz. Bir gün görüş ayrılıklarının ortaya çıkacağı kesindir. Bu nedenle, bu ayrılıklar ortaya çıkmadan önce, bunları nasıl çözebileceğinize ilişkin bir yöntem belirle-

yebilirsiniz. Örneğin, eşinizle önceden bir sinyal, işaret bulup, anlaşmazlık zamanında müdahale gerektiğini düşündüğünüz anda "Hadi, biraz ara verelim" ya da "Mola!" diyerek, hiç kimseyi ayıplamak ve suçlamaksızın bazı şeyleri konuşmak istediğinizi belirtebilirsiniz. Bu işaretin kimseyi suçlayıcı olmamasına, tarafsız bir işaret olmasına dikkat edin.

NASIL KONUŞMALI?

✓Eşinizle tartışırken her türlü suçlamadan ve ahlaki aşağılamadan kaçının. İfadelerinizi 'sen' yerine 'ben' ile başlayan cümlelerle ileterek, kendi söylediklerinizi kontrol edebilirsiniz. Örneğin, "Çok ilgisiz ve hışımlı birisin. Çocukların seni dinlememesine hiç şaşmamalı!" demek yerine "Emel'le konuşma biçimin beni çok rahatsız ediyor. Eğer biri bana sürekli bağırsa ve cevap verme şansı tanımasa iyice içime kapanırdım. Onunla konuşmadan önce biraz sakinleşirsen, kızımızın seni daha iyi dinleyeceğini sanıyorum," diyebilirsiniz. Bu arada, "Bence, çok hışımlı birisin" türü sözcükleri kullanmaktan kaçınmalısınız.

✓Eşinizle uzlaşabileceğiniz noktalar bulmaya çalışın. Örneğin eşlerin çocuğu nöbetleşe yatırmaları, özveriyle, az da olsa uyusabilmenin iyi bir örneğidir.

✓Çocuk büyütmek konusunda karşılaştığınız sorunlarla ilgili araştırma yapmaya istekli olmalısınız. Eşinizle birlikte, sorunlarınızla ilgili kitap, dergi ve gazetelerde çıkan yazıları okuyup, tartışın.

✓Bir arkadaşınız ya da öğretmenler her ne kadar iyi birer rehber olsalar da, onları mutlak bir hakem olarak görmeyin. Ayrıca, ikinizden biri, evde böyle birinin temsilcisi olmamalı. "Ben bu işin çözümünü biliyorum" diyen bir anne ya da baba kesinlikle itirazla karşılaşacaktır.

✓Yaklaşımınız deneysel olsun. Bazı kural ve beklentileri, mutlak bir kural ya da beklenti olarak görmeden bir süre deneyin ve sonucu değerlendirin. Örneğin, çocuğa "Biz

seni erken ya da geç yatırmanın doğru olup olmadığından emin değiliz. Bu nedenle, seni bir hafta için şu saatte yatırarak bunun uygun olup olmadığına karar vereceğiz," diyebilirsiniz.

UZMANA BAŞVURMAK

✓Gerektiğinde bir uzmana başvurunuz. Yukarıda sözü geçen bütün yolları denedikten sonra, hâlâ bir çözüm ya da uzlaşma sağlayamamışsanız, artık bir uzmana başvurmanızın zamanı gelmiş demektir. Bazen, bir uzmanla yapılacak birkaç görüşme yeterli olacaktır. Ancak, nedense pek çok kimse bir uzmanın yardımını istemeyi bir kişisel zayıflık göstergesi ya da deliliğe ilk adım olarak nitelendirmektedir. Oysa, bu görüşler artık tarihe mal olmuştur. Aile terapisti uzmanlar, daha ciddi ruhsal sorunların yanı sıra aile-çocuk ilişkileri, evlilik sorunları, okul sorunları gibi konularda da isteyenlere yardımcı olmaktadır.

Peki, eğer gerçekten 'hasta' değilseniz, o halde bir uzmana niye başvurmuyorsunuz? Bir uzmana başvurmanın özü; insanın tartışmanın bir tarafını temsil ettiği durumlarda, olayı bütün olarak, nesnel olarak görmesinin mümkün olmasıdır.

Terapistler, aile üyelerinin aralarında daha iyi bir iletişim kurmalarında, kendi duygularını daha iyi anlamalarında ve başkalarını daha iyi anlamalarında yardımcı olurlar. Böylece, bir zamanlar kullanılan ama artık eskien ve işe yaramayan bazı inançların temizlenmesinde; yenilerinin oluşmasının sağlanmasında, yeni bir görüş açısı oluşturmada yardımcı olurlar.

En önemlisi, terapistler aile içinde, o andaki olaydan bağımsız olarak sürekli kullanılan ilişki biçimlerini bulmaya çalışırlar. Örneğin, baba, annenin kabul etmediği birtakım kurallara kızının uymasını istemektedir. Annenin ise kızını sürekli yardıma muhtaç biri gibi görüp görmediğini, kızınsa, dışarıdan gelen her türlü değişme isteğine karşı ko-

yup koymadığını terapist anlamaya çalışır. İşte, aile içindeki farklılıkların giderilmesini ya da uzlaşmaya yönlendiren işbirliği ağı, terapistin ortaya çıkarmak istediği olgudur.

Terapiyle, işbirliği ağı belirlenerek, bunun olumlu yönde değiştirilmesi için neler yapılabileceği ortaya konur. Bu konuda genel bir durum "sert baba" ve "yumuşak başlı anne" ya da tersinin olabileceği örneklerdir. Genellikle anne, işi, babanın verdiği cezaları sert bulduğu için çocuğa hiç uygulamama noktasına vardırıana dek, babanın sertliğini kendisi yumuşak davranarak gidermeye çalışır. Öte yandan baba ise çevreden duyduğu "kızınız çok yaramaz," türü yorumların da etkisiyle, annesinin, kızı çok serbest bıraktığını düşünüp, onu 'adam etmeye' çalışmaktadır. Baba sertleşirken, anne daha yumuşamakta ve bu böylece sürüp gitmektedir. Sonuçta, çocuk her geçen gün daha da kontrolden çıkmaktadır.

İşte burada terapist bu tehlikeli kutuplaşmaya müdahale eder. Babaya daha yumuşak, anneye de daha sert olmasını tavsiye ederek, onlara bu konuda yardımcı olur. Böylece, anne ve baba arasındaki gittikçe büyüyen uçurum kapatılarak, çocuğun sorununun daha da büyümesi engellenmiş olur. Daha sonraki iş, ana-babanın aralarındaki görüş ayrılıklarını gidermek için ortak bir zemin bulmalarına ve daha etkili olmalarına yardımcı olmaktır.

Çev: Hamdi ERKUNT

Terapistler, aile üyelerinin aralarında daha iyi bir iletişim kurmalarında, kendi duygularını daha iyi anlamalarında ve başkalarını daha iyi anlamalarında yardımcı olurlar.

Ritmik Hareket Alışkanlıkları

H. Bakwin - R.M.Bakwin

Ritmik hareketler çocuklarda oldukça dikkat çekici ve can sıkıcı olabilir.

Ritmik hareket alışkanlıklarının başladığı en yaygın dönem, bebeğin bir gelişim devresinden diğerine geçeceği dönemdir.

Baş çevirme, başı vurma, yatağını sallama gibi ritmik hareketler, bebeklik ve çocukluk dönemlerinde oldukça yaygın biçimde görülebilen alışkanlıklardır. Lourie'ye göre herhangi bir pediatri kliniğinde, bu davranışların görülme oranı % 15-20'dir. Birçok çocukta geçici olan bu alışkanlıkların, yüzde 5 kadarı 4 ay veya 1 yaş sonunda kaybolmayıp, 2,5-3 yaşa kadar sürer. Ender olarak ergenlik devresine kadar uzayabilir. Ritmik hareket alışkanlıklarına, erkek çocuklarda, kızlara oranla daha sıkça rastlanır.

Baş sallama veya döndürme, 2. ya da 3. ayda başlar. 6-10. ay arasında vakaların sayısı artar. 2 yaştan sonra başlaması çok enderdir. Bedeni sallama ve başı vurma ilk yaştan ikinci yarısından sonra görülür.

Ritmik hareket alışkanlıklarının başladığı en yaygın dönem, bebeğin bir gelişim devresinden diğerine geçeceği dönemdir. Baş sallama, çocuk, oturma aşamasından kalkma aşamasına geçtiği devrede başlar ya da yoğunlaşır. Bir başka deyişle bebek, yürümeyi öğrenirken bu sallama hareketleri şiddetlenebilir.

Uyku sırasında bedeni sallama, bazen normal çocuklarda da görü-

lür. Sallanma, uykuya daldıktan sonra başlayıp, saatlerce sürebilir. Bebek, elleri veya dizleri üzerinde kalkıp, öne-arkaya doğru sallanabilir. Bu arada başını çarpabilir. Buna benzer alışkanlıklar nadiren 3 yaş sonrasında da görülebilir.

Bazen sallanma biçimindeki hareketler, o kadar şiddetli olabilir ki, bu durum, ana-babasının yanısıra, çevreyi de rahatsız edebilir. Başını sallarken, çocuğun saçları dökülebilir, başı incinebilir veya bedenini sallarken karyolasının parmaklıklarını kırabilir. Ritmik hareket alışkanlıkları olan çocuklar, yetişkinlerde endişe yaratabilirler. Yetişkinlerin dikkatini çekmek veya ana-babayı üzme için de bu alışkanlıklarını kullanabilirler.

Kravitz ve arkadaşlarının araştırmalarına göre, normal zekâ düzeyine sahip çocukların % 3,5 kadarında başlarını vurma alışkanlığı bulunmuştur. Genellikle 5-11. aylar arasında başlayan bu alışkanlık, erkek çocuklarda 3,5 kat daha fazla görülmüştür. Ritmik hareket alışkanlıkları, genellikle gece yatma zamanından veya gündüz uykusundan önceki saatte belirir. Başını vurma süresi genellikle 15 dakika kadardır. Fakat bir saat veya daha fazla

da olabilir. Daha çok başın ön ve üst kısmı vurulur. Baş vurmada en yaygın pozisyon çocuğun el ve ayakları üzerinde duruş halidir. Ancak, bazı çocuklar, dik oturmayı başardıktan sonra da baş vurma alışkanlıklarını sürdürürler. Bedeni sallama, sıklıkla, bu alışkanlığa eşlik eder. Bedeni sallama, vurma öncesinde olabilir veya vurma durduktan sonra da sürebilir. Alışkanlık, genellikle 2 yaş civarında kaybolur. Ama bazı çocuklarda, bu alışkanlık, 5 yaşına ve hatta 10 yaşına kadar sürebilir.

Bu çocuklarda EEG (Beyin Grafisi) normaldir. Beyin hasarı gözlenmemiştir. Başta çürük ve bereler vardır. Bebeğin çevresindeki duygusal sorunlar, alışkanlığın tek so-

rumlusu olarak görünmez. Yalnızca tahrik edici bir uyaran, baş vurmaya artırabilir. Bazen aktivitenin gelişmesinde, akut bir hastalık da etkili olur.

ETYOLOJİ

Ritmik hareket alışkanlıklarının ortaya çıkması ve sürmesinde pek çok mekanizma rol oynar. Ritmik alışkanlıklar, küçük çocuk için oldukça anlamlı olan hareket duyumu ile ilgili görülebilir. Sallanma, yeni doğanda yatıştırıcı etki yaparken, pozisyondaki ani değişiklik, bebeğin bağırmasına, ağlamasına yol açar. Lourie'ye göre, çocukların hareket gereksinimleri farklıdır. Hareket kontrolü yavaş gelişen bebeklerde bu gereksinme çok fazla görünür.

Yinelenen hareketler, hastalık sonucu yatakta kalmak zorunda olan çocuklarda görülür.

**Baş vurmaya
tedavi etmek,
öncelikle
ana-babanın,
bu alışkanlığın
zararsız
olduğuna ve
bebeğin sonraki
gelişiminin
normal
olacağına
inandırılmasına
dayanır.**

Bazı çocuklar, müzik gibi hoşagiden uyaranlara tepki olarak sallanırlar. Diğer bir sebep, kurumlardaki monoton yaşam ve oyundan yoksun olma durumudur. Ritmik alışkanlıklar endişe ve gerilimin ifade edilmesine yarayabilir. Hastalık söz konusu olduğunda, hareketler 1 yaş sonrasında devam eder.

Levy, bu alışkanlıkların sebebi olan, kısıtlanmış aktivite üzerinde durmuştur. Yinelenen hareketler, hastalık sonucu yatakta kalmak zorunda olan çocuklarda görülür. Kısıtlayıcı kronik hastalığı olan veya hareketliliği nörolojik bozukluk nedeniyle kısıtlanan çocuklar, bu alışkanlıklara eğilim gösterir. Benzer davranışlar, kapalı kalan hayvanlarda da gözlenmiştir.

Ritmik hareket alışkanlıklarının saatlerce sürmesi, zeka ve görme özürlüler ile bakım kurumlarında yaşayan çocuklarda yaygındır.

AYIRICI TANI

Alışkanlık haline gelmiş ritmik hareketler, spasmus nutas ve salaam spasmus adı verilen hastalıklardan ayırt edilmelidir.

Spasmus nutas, karanlık evde büyüyen 6 ile 18 aylık çocuklarda

oluşur. Bebek başını bir taraftan diğer tarafa döndürür ya da arkadan öne doğru sallar. Işık azlığına, D vitamini eksikliğine bağlı olarak görülür. Genellikle raşitizm ile birleşir. Benzer baş hareketleri, görme özürlü çocuklarda da görülür.

Salaam spasmus, baş sallama şeklindeki ritmik hareketlerle karakterize olur. Organik bir bozukluk, bazen de epilepsi ile birleşir.

TEDAVİ

Ancak birçok ritmik hareket alışkanlığı vakasında, klinik tedavi gerekmez. Ancak ritmik hareketler oldukça dikkat çekici ve can sıkıcı olabilir. Lourie'nin ritmik hareket alışkanlıklarının tedavisinde önerdiği 3 yaklaşım şunlardır:

✓**Birinci yaklaşım:** Çocuktan ritmik hareketlerini, ritmik vuruşları olan bir alet (metronom) eşliğinde yapması istenir. Metronomun vuruşları ile çocuğun hareketleri, eş zamanlı olmalıdır. Bazı vakalarda, çocuk hareketinin farkına vararak durur.

✓**İkinci yaklaşım:** Ritmik hareketleri amaçlı hale getirmeyi hedefler. Bu hedefe yönelik olarak müzik eşliğinde sallanma, dans etme, tah-tarevalliye veya oyuncak ata binme denenebilir. Bu yöntem, özellikle görme özürlü çocuklarda yardımcı olur.

✓**Üçüncü yaklaşım:** Lourie, çocuğun psikolojik çevresinin incelenmesini öngörür. Bu yaklaşım, alışkanlığın birinci yaştan sonra ve kendiliğinden ortadan kalkmadığı durumlarda gerekebilir.

Baş vurmaya tedavi etmek, öncelikle ana-babanın, bu alışkanlığın zararsız olduğuna ve bebeğin sonraki gelişiminin normal olacağına inandırılmasına dayanır. Bunun için yatıştırıcı ilaçlar kullanmak da yararlı olabilir. Çocuğun yatağı yeniden düzenlenerek, başını vurduğu zaman yaralanıp, sakatlanması önlenir.

ÇEVİREN:

Uzm. Psikolog Jale MINİBAŞ

YAYINLAR

Aysel Ekşi

Çocuk, Genç, Ana Babalar

BİLGİ YAYINEVİ

ÇOCUK, GENÇ, ANA BABALAR

Prof. Dr. Aysel EKŞİ

Üç bin yıldır aynı soydan gelen yetişkin ve çocukların 'aile' adı verilen topluluklar halinde yaşadığı biliniyor. Yaklaşık yüzyıla yakın bir süredir de 'Çocuklarımızı nasıl daha iyi yetiştirebiliriz?' konusu araştırılırken zaman zaman çok ilerici, zaman zaman da çok tutucu akımların tüm toplumları etkileyip durduğu görülüyor.

1960'lı yıllarda ulaşılan kavram 'anne sevgisinin çocuğun besini kadar önemli olduğu' noktasıdır. 'anne sevgisi' olmadan çocuğun sağlıklı beslenemeyeceği, gelişip mutlu olamayacağıdır. Toplum çocuklara daha fazla önem verdikçe, annelerle çocuklar daha yakınlaştıkça, annelere karşı tutumda da bazı değişiklikler olmaya başladı. Eğer kadınlar erkeklerin korunmasına gereksinim duyan zavallı yaratırlarsa, çocuklar bu korunma gereksinimini çok daha fazla duyacaklardır. Sonuç olarak, ço-

cuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği konusunda toplantılar düzenlendi, bütün bunlar daha az baskılı ana-baba-çocuk ilişkisinin denenmesine yol açarken, özellikle anneler çocuklarını kendi yetiştirilme biçimlerinden daha serbest, daha az baskılı yetiştirmeye önem verdiler.

Çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda aile tutumu konusunda arayışlar, çalışmalar hâlâ sürmektedir. Çocuk, Genç, Ana Babalar dört ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümde çocukluk dönemindeki, ikinci bölümde gençlik çağındaki psikososyal gelişim süreci ve bu süreç içinde ortaya çıkabilen tepki ve sorunlar incelenmiş. Gençlik dönemindeki normal ruhsal sorunlar ile, bunlarla karıştırılabilen ve gerçekte önemsenmesi gereken gençlik bunalımları üçüncü bölümü oluşturuyor. Dördüncü bölümü ise ana baba olmanın psikolojisine ve gencin ailesi ile ilişkilerine ayrılmış.

Kitabın yazarı Prof. Dr. Aysel Ekşi, TÜ Çocuk Sağlığı Enstitüsü Gençlik Bölümü öğretim üyesidir. Elli beş yılda yazdığı bu kitabında

Sayın Ekşi, birikimine, gençlerle yaptığı çalışmalarından edindiği deneyimlerine özlülerini de katarak esas sahiplerine sunduğunu belirtiyor.

BİLGİ YAYINEVİ
Ankara, 1990

RUHBİLİM TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Dr. Mithat ENÇ

Ruhbilim, yüzyılımızın en hızlı gelişen bilim dalları arasında sayılabilir. Bir bilim dalı olarak gelişmesi yanında uygulama alanı da hergün biraz daha genişleyip, çeşitlenmektedir. Sırtını ruhbilime dayayan tüm eğitim ve öğretim gibi uygulama etkinliklerinin yanı sıra endüstri, kentçilik, siyasal ve soğuk savaş, etnik yöntemlerinin kaynaklarını ruhbilimde aramaktadır.

Bu gelişme, elbette bu bilimin aralıksız yeni kavramlar, terimler yaratımını zorunlu kılmaktadır. Çünkü her yeni bulgu ya da sürecin adlandırılması gerekmektedir. Bu yüzden konu üzerinde yoğun çalışmaların yapıldığı Batı dilleri de sözcükler bulma, terimler geliştirme uğraşısını aralıksız sürdürmektedir. Günlük düşüncelerimizde olduğu gibi, bilimsel düşünce ve çalışmalarda da söz simgelerine gereksinim vardır. Dilimizde bugüne değin bu konuda yapılan çalışmalar genellikle felsefe ya da eğitimin sınırları içinde kalmıştır.

Kişiler olarak bu eksikliğin ayırımına ilk kez 1950 yılında, bilinçli olarak varan Dr. Mithat Enç o yıldan bu yana bir 'Temel Ruhbilim Terimleri Sözlüğü' geliştirmek işine girişmiş. MEB'ne bağlı Talim ve Terbiye Kurulu temsilcisi olarak çalışırken, son olarak Türk Dil Kurumu'nda bu konuda çalışma-

larını sürdürmüş. Ruhbilim Terimleri Sözlüğü'nde İngilizce esas tutularak saptanan iki bin aşkın terimle ilgili önerilerin seçiliminde, her kavrama, Türkçe bir karşılık bulma ilkesinden yola çıkılmıştır. Her terim için kapsayıcı bir tanım verilmeye özen gösterilmiştir. Yazar ve yayınevi için bu sözlüğün amacı: 'Herkesin beğenip benimseyebileceği bir ruhbilim sözlüğü geliştirmek değil, psikoloji ile uğraşan, psikoloji ile ilgilenen herkese yararlı olabilmek' ve daha da önemlisi, ilk elde iki bin aşkın ruhbilim terimini kapsayan yazılı bir kaynağın bulunmasını sağlamaktır.

KARATEPE YAYINLARI
Ankara, 1990

Bernhard Schön

Babalar da Çocuk Bakabilir

Çocuklar Erkeklerin
Babalarına Neler Öğütüyor.

BABALAR DA ÇOCUK BAKABİLİR

Bernhard SCHÖN
Çev: Füsun ANT

Çocuğunun "baba" diye ağlaması hangi erkeği gururlandırmaz ki? Bernhard Schön, "yeni baba"lardan biri. Çocukla geleneksel baba rolünün dışında ilgilenmenin insana neler katabileceği anlatılıyor bu kitapta.

AFA YAYINLARI
İstanbul, 1985

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE'DE, ÇAĞDAŞ ÇOCUKLAR İÇİN
ÇAĞDAŞ BİR DERGİ VAR

SİZLERE,
HER SAYFASI
4 RENKLİ
PİRİL PİRİL
YEPYENİ BİR
BESYIL
İLKOKUL PROGRAMINA UYGUN BİLGİ, ALIŞTIRMA VE TEST DERGİSİ
DERGİSİ
SUNUYORUZ.

ÜNİTELERLE
BESYIL
İLKOKUL PROGRAMINA UYGUN BİLGİ, ALIŞTIRMA VE TEST DERGİSİ

YA/BA YAYINLARI

YAYIN BASIM EĞİTİM ARAÇ VE GEREÇLERİ AŞ.
ESKİ LONDRA ASFALTI 19 ŞİRİNEVLER/İSTANBUL TEL: 551 52 04-552 04 86